

WENDY E. COOK

METODY V ZEMĚDĚLSTVÍ

I dnes lze najít louky s planými květinami a starými živými ploty na mezích, jenomže ty jsou obvykle tam, kde ještě nepřevládá agrobyznys. Jedním z těchto mála míst je jižní Devon, kde v současnosti žijí. Jedna z věcí, které mě sem přitáhly, byly právě nádherné a bohaté vysoké meze, na nichž rostou od února po celý rok celé houfy planých květin. Najdeme zde sněženky, petrklíče, fialky a malé narcisky které s ubíhajícím ročním obdobím ustupují zvonkům, rudým silenkám, ptačinci velkokvětému a kopretinám. Ty pak střídají vlny nachových náprstníků, které D. H. Lawrence připodobnil k „rudým indiánským válečníkům“. To vše v krajině, kde se vyskytují pouze malé farmy obklopené bažinami, vřesovišti a žulovými výchozy.

Otec jedné mé kamarádky choval krávy. Tento farmář měl podnikatelského ducha a jednoho dne se rozhodl zkusit štěstí ve výrobě zmrzliny. Jeho plán vzbudil v naší vesnici ohromné nadšení. Na zmrzlinu jsme si museli nosit z domova misky, do kterých nám nakládal kopečky této sladounké, lahodné a krémové hmoty. Nemohli jsme ji skladovat, protože většina z nás neměla doma lednice, a tak to byla vzácná pochoutka. Takto se zrodil vzkvétající obchod jednoho zemědělce, který využil svůj základní produkt a velkou „přidanou hodnotu“. Další soused se pro změnu začal věnovat výrobě jogurtů. Těm trvalo o něco déle, než se na trhu uchytily. Kyselá chuť byla Britům, kteří si zvykli na spoustu sladkého, zpočátku cizí.

Krava je se svými úžasnými trávicími schopnostmi a plodností významným prvkem biodynamického zemědělství

Dnešní krize a její původ

Náš farmářský průmysl prochází v současnosti krizí. V roce 2001 jsme byli svědky vybití 10 milionů kusů dobytka kvůli epidemii slintavky a kulhavky, přičemž polovina z nich byla zcela zdravá. V jednom článku jsem se dokonce dočetla, že zdravých kusů bylo až 95 %. Zhruba 50 % z farmářů, kteří byli touto epidemií postiženi, se rozhodlo zemědělství opustit. Jejich průměrný věk je 50 let. V červenci 2002 uváděl deník *Western Morning News* mezi zemědělci průměrně jednu sebevraždu týdně. Ty obrovské hromady vybitých zvířat se lidem nesmazatelně vryly do paměti. Předtím to zase byla BSE.

BSE - Bovinní spongiformní encefalopatie - „V Anglii se tato choroba velmi rozšířila a postihla hovězí dobytek. Tato situace vznikla v důsledku podávání nepřírodního krmení obsahujícího části zdechlých ovcí, jež byly infikovány klusavkou (ovčí forma BSE). Existují zaznamenané případy, kdy byl po požití infikovaného hovězího masa postižen touto zhoubnou mozkovou chorobou i člověk.“

Dr. Andrew Weil, Eating Well for Optimum Health.

Co si o naší kultuře pomyslí budoucí generace, až budou dělat vykopávky v tomto pohřebišti? Mnoho zemědělců své farmy opustilo a mnozí si tragicky vzali život, neboť nedokázali čelit budoucnosti. S jejich koncem upadly v zapomnění i znalosti zemědělských praktik, nashromážděné za řadu generací. Dokonce i z konvenčního zemědělství se ohromné množství hospodářských znalostí nesporně a s děsivou rychlostí vytrácí. Hlasatel John Humphrys říká: „Kdybychom zhustili čas našeho pobytu na zemi do 24 hodin, uplynulých 50 let by pokrývalo mikrosekundu. V této jediné mikrosekundě, v tomto kratičkém okamžiku jsme narušili cykly planety víc než za celé naše dějiny.“²⁴

Jak se to stalo? V první kapitole jsme se zaměřili na některé z charakteristických momentů v zemědělství a hospodářství. Trpělivá kultivace a pěstování rostlin probíhaly po celá tisíciletí. Tento proces plynul neuspěchaně a s respektem k půdě, obloze, rostlinám a kosmickému rytmu, ale patřilo k němu i experimentování, riskování, zažívání neúrody, hladu i hojnosti. Stalo se mnoho věcí, které vyhnaly lidi z jejich půdy. V Británii to začalo se zaváděním tzv. „Enclosure Acts“. Do 17. století bylo přes šest milionů akrů společné půdy zkonfiskováno a ohraničeno.²⁵ Britské zemědělství se po zrušení obilních zákonů v roce 1846 prakticky

²⁴ John Humphrys, *The Great Food Gamble*, Hodder & Stoughton, 2001.

²⁵ John Orr, *The History of British Agriculture*, Oxford University Press, 1922.

zhroutilo. Později, v období krize 30. let, přišel další dramatický pokles cen v zemědělství, což přineslo ještě více nelibosti a odporu k vládnoucím třídám.

Pošetilost této krátkozrakosti se pak projevila po vyhlášení války. Británie, závislá na dovozu potravin a zboží z kolonií, se ocitla v situaci, kdy měla zásoby pšenice na pouhé tři týdny a zásoby cukru na jeden měsíc. Dováželo se více než 22 milionů tun jídla a zvířecího krmiva, k čemuž bylo za potřebí loďstva čítajícího 3000 obchodních lodí křižujících Atlantik. Když německé ponorky tento systém zlikvidovaly, byl okamžitě zaveden systém přidělů.

Příděly v období války:

V roce 1942 se týdenní příděl pro jednoho dospělého dostal na: přibližně 57 g másla, 114 g margarínu, 227 g cukru, 57 g ovesných vloček, 114 g sýra, necelý půllitr mléka a 28 g čaje. 450 g zavařenin (džem, marmeláda, med atd.) muselo jednotlivci vydržet čtyři týdny. Čerstvá vajíčka a pomeranče z jídelniček takřka vymizely. Každý člověk se musel registrovat u konkrétního prodejce potravin a řezníka. Říká se, že lidé tehdy byli zdravější. Přídělový systém byl ukončen v roce 1954. Poslední potravinou, u níž se rušil, bylo maso.

Během války se potravinová politika zaměřila na maximalizaci zemědělské výroby. Vláda nabádala lid, aby „kopal za Británií“. Okrasné a parkové zahrady se musely rozkopat, aby se na nich daly pěstovat jedlé plodiny, a mnoho žen se vydalo pracovat na pole. Po válce museli všichni, kdo přežili boje a první vlnu nedostatku jídla, trpět přidělový systém. Do něho se začlenily i některé potraviny, které během války na příděl nebyly, jako například chléb. Tvrdí se, že během tohoto období byli lidé zdravější. Muselo to ovšem záležet na tom, jestli měli přístup k čerstvé zelenině. Ta totiž nebyla na příděl, pokud si ji sami pěstovali. Důležitou roli hrál i psychologický faktor, neboť lidé se v této době semkli a odhodlali přinášet oběti. Všechny tyto aspekty přispívaly ke zdraví národa. V reakci na nedostatek potravin vzniklo mnoho programů pomoci, pod jejichž záštitou se dováželo zboží ze Severní Ameriky.

Stát tedy byl nucený zajistit růst zásob jídla a garantovat příjmy zemědělcům. (V roce 1950 si v Anglii více než milion rodin vydělával na živobytí hospodařením na různě velkých smíšených farmách, kterých bylo zhruba 450 000. Výdělky v zemědělství však byly o mnoho nižší než v průmyslu.)

Vlády pomáhaly zemědělcům tak, že chránily domácí trh, dotovaly ceny, obchodovaly ve stanovených cenách a podporovaly výrobce. Opatření se v jednotlivých zemích mírně lišila. Dotování cen znamenalo, že ceny určité plodiny se

mohly navýšit až o 40 % nad cenu danou světovým trhem. Spotřebitelé za toto opatření samozřejmě zaplatili. Mezi lety 1952-1954 se v Paříži konala jednání, kde se 15 zemí včetně Británie pokoušelo stanovit společný trh. Příliš mnoho neshod a komplikací ale způsobilo, že se skoro ničeho nedosáhlo. Další krok v rozhodování byl učiněn v červenci 1958, kdy Sicco Mansholt, viceprezident komise zodpovědné za zemědělství, svolal konferenci s následujícími prioritami: samostatný trh, komunitní preference a finanční solidarita a navíc nevyřčený princip zemědělských platů, které by měly být srovnatelné s ostatními sektory. Do ledna 1962 ustanovila Společná zemědělská politika všeobecné postupy pro obchod s obilovinami, vejci, ovocem, zeleninou, vínem a vepřovým masem. Cukr nebyl vzat v úvahu.

Bylo jasné vidět, jakým směrem se společenství ubírá. Odlučovalo se od světového trhu a uvádělo do pohybu komplexní systém intervencí řízených centrálně.²⁶

Díky podpoře a dotacím, nové zemědělské mechanizaci a umělým hnojivům se rychle změnily tradiční zemědělské způsoby, jako bylo například hnojení přírodním, organickým hnojivem s mrvou, střídání a různorodost plodin. Důraz se nyní kladl na efektivitu produkce.

Je pochopitelné, jak byla sebedůvěra mnoha zemědělců po několik posledních století nahlodávána. Nyní se objevila příležitost dát půdě nový impulz. Nový systém se jevil jako velmi přitažlivý a mnoho lidí bylo po válečných útrapách připraveno na nový začátek. Kolik z nich ovšem tušilo, jaká „Pandořina skříňka“ se s novou technologií otevřela a jaké mohou být následky?

Agrochemikálie a zdraví

Lidé začali místo zvířecího hnojiva častěji používat nitráty, které byly vedlejším produktem výroby bomb. K nim se postupně přidávaly i další chemikálie: herbicidy hubící plevel, pesticidy sloužící k vyhubení škůdců a fungicidy k hubení plísní. Mnohé z těchto jedů měly svůj původ v chemických laboratořích pro výzkum a vývoj zbraní. Často se používaly do nervových plynů, například DDT. V roce 1939 objevil švýcarský vědec Paul Muller, že DDT lze používat k hubení hmyzu. Za svůj objev byl v roce 1948 vyznamenán Nobelovou cenou. Tato látka

²⁶ Z článku *The Origins of the Common Agricultural Policy*, ec.europa.eu [online].

se stala jedním z nejznámějších pesticidů a používala se hojně po celém světě. To mělo samozřejmě katastrofální dopad. Během války se v Británii tajně vyvinula zcela nová chemická zbraň, která neměla zničit Hitlera - měla bojovat proti armádám plevelu. Tato látka se zkratkou MCPA se prodávala pod názvem Methoxone a způsobovala pokroucení a hynutí rostlin.²⁷ Původně se pesticidy vyráběly z přírodních rostlinných a minerálních substancí. Nyní se ovšem začaly vyrábět synteticky. Díky tomu byly mnohem levnější, a navíc se zdálo, že jsou velice účinné. Rezidua se samozřejmě nevyhnutelně dostávala do vody.

Mokřady byly vysušovány, vřesoviště a přírodní pastviny byly rozorány kvůli pěstování plodin k obživě. K tomuto ale docházelo i navzdory tomu, že se nakonec řada z takto zničených pastvin ani nevyužila nebo se vypěstované zrní kvůli nadbytku hromadilo ve velikých silech. Remízky na mezích ubývaly rychlostí 10 000 mil ročně. Klučily se jabloňové sady. Naše místní odrůdy ve vši své rozmanitosti nemohly konkurovat cenám dovážených, bezvadných jablek jako Granny Smiths či Golden Delicious z jižní Afriky a Nového Zélandu. Doprava těchto dovozových plodů se do nákladů nezapočítávala a stále nezapočítává. Jak se s tím mohli naši zemědělci vyrovnat?

Využívání větších a výkonnějších strojů způsobilo, že na polích již nebylo potřeba tolik pracovní síly. Rozšířil se trend supermarketů a s nimi přicházela i nová technologie, která měla usnadnit přípravu pokrmů. Utvořil se nový specifický vztah mezi politiky a obchodníky. Často se stávalo, že do funkcí byli jmenováni lidé, kteří stáli na obou stranách současně (například hlavní poradce Ministerstva zemědělství William Gavin zároveň pracoval pro společnost Imperial Chemical Industries).

V zemědělství se začalo používat chemikálií, které byly původně využívány ve vojenství, neboť dokázaly zabíjet. Vedla se válka proti škůdcům, plevelu a všemu, co překáželo. Vyhlazování všech „nežádoucích elementů“ vedlo k nevýslovnému ničení půdních mikroorganismů, jež se až do této doby po miliony let staraly o její recyklaci a výživu. Vůdčí osobnosti v tomto systému měly ale za to, že jsme se pustili do fascinujícího zemědělského dobrodružství. Celý tento novodobý trend nesmazatelně změnil náš způsob života i naši krajinu.

Spisovatelka a environmentalistka Stefania Vignotto prohlásila:

Krajina je výsledkem činnosti lidí, kteří ji obývají a pracují na ní. Odráží historii místa a jeho vlastní, jedinečnou atmosféru, čímž dává vzniknout „krajinnému umění“, jež je produktem vzájemného, tvůrčího proplétání člověka a přírody.

²⁷ John Humphrys, *The Great Food Gamble*, Hodder & Stoughton, 2001.

Postupná fragmentace známých krajin nastartovala sestupnou spirálu odloučení. Život ve znehodnocené krajině zhoršil nejistotu a dezorientaci moderního člověka. Tento nedostatek propojení má mnohem širší dopady, které jsou znát na fyzické, emocionální i sociální úrovni.²⁸

Tímto způsobem se nastartovala degradace mnohých úrovní. Je však maskována jako úžasné inovace: větší výběr jídla, údernější reklama, usnadňování práce atd. V té samé době se začíná prosazovat televize, hollywoodské filmy, jazz, cestování, fascinující módní trendy i větší sexuální svoboda. Hodně z tohoto nového životního stylu má kolébku v USA. Po zkušenostech s přidělovým systémem potravin a oblečení i s válečnými hrůzami se většina lidí už nechtěla ohlížet zpět za zlými časy. Nastoupila věda a společně s technologií se chystala všechny naše problémy vyřešit.

Nyní, po 50 letech, stále pociťujeme dopady toho, co jsme zemi způsobili. Ono „fascinující zemědělské dobrodružství“ se zrodilo ze strachu, že bychom mohli opět být zranitelní kvůli závislosti na dovozu potravin, a ze záměrů válečné technologie s politickými ambicemi. Bylo ukvapené a v absolutním rozporu s tradiční moudrostí. Menší farmáři se stali pouhými pěšáky. Jak podotkl George Monbiot, toto celé způsobilo, že v současné době za svou potravu platíme třikrát - za první peníze, za druhé daně, kterými jsou dotováni farmáři, a za třetí tím, co platíme za údržbu a úklid, například vysokou cenou vody.²⁹

Mnohé z chemikálií používaných v zemědělství mají svůj podíl na lidských chorobách. Organofosfáty užívané v dezinfekcích pro ovce mohou způsobit jemné změny v lidském mozku a nervovém systému. U lindanu, chemikálie běžně používané při pěstování brambor, bylo prokázáno, že narušuje hormonální funkce a souvisí se vznikem rakoviny prsu. Mnohé pyrethroidy, které napadají nervový systém, a organochloridy, které se dostávají do potravinového řetězce, jsou v podstatě nezníčitelné. Dohromady to dělá koktejl asi 500 umělých chemikálií zcela nepřírodně obsažených v našem těle. Residua byla nalezena ve 43 % veškerého ovoce a zeleniny testovaných v roce 1999.

Devastace půdy a života na zemi byla tím, co Ráchel Carson v roce 1962 přimělo napsat knihu *Silent Spring (Tiché jaro)*. Přestože kniha způsobila veliký rozruch a otevřela mnohým oči, vývoj stále rafinovanějších chemikálií tím zastavit nedokázala. K tomu se navíc přidala genetická modifikace plodin, která do přírody vnáší další dosud neznámý prvek.

²⁸ Nепublikovaná esej, 2000.

²⁹ George Monbiot, TV program.

Jenom ve Velké Británii se od roku 1950 zvýšil výskyt rakoviny o 60 %, od roku 1960 se ztrojnásobil počet lidí trpících obezitou a žije tam 1,4 milionů diabetiků. (Odhaduje se, že do roku 2010 stoupne počet diabetiků v této zemi na 3 miliony.) Ischemická choroba srdeční má na svědomí až 27 % ze všech úmrtí a dalších 12 % způsobuje mozková mrtvice, důsledek onemocnění cév v mozku. Každé páté dítě trpí některým druhem respiračního onemocnění. Naše nemocnice jsou přeplněné. (Známkou dobrého zdraví v zemi by jistě bylo spíše méně nemocnic než více.) Argument, že se dožíváme vyššího věku, by měl být doplněn faktem, že delší život je provázen vysilujícími a dlouhotrvajícími nemocemi, jako je Parkinsonova choroba, Alzheimerova choroba, artritida a diabetes.

Tím Lang, profesor potravinářské politiky na City University, zaměřil svůj nedávný výzkum na souvislost mezi zemědělstvím a zdravím.

V jedné své přednášce z roku 2002 řekl:

Máme zde kulturu bombardující mladé ženy představami o jejich těle, které v nich vyvolávají anorexii a odmítavý postoj k jídlu, ale zároveň podporují nutkavé chování, podněcují v ženách nenávist vůči sobě samým a činí je neustále nespokojenými. Současně však velmi rychle rostou i čísla reprezentující obezitu. Jsme kulturou, v níž je jídlo hlavním faktorem ovlivňujícím dvě hlavní příčiny předčasné smrti: ischemickou chorobu srdeční a rakovinu prsu a tlustého střeva. I lékařských studií vyplývá, že u obou je klíčovým faktorem nadměrná konzumace tuků a nedostatek ovoce a zeleniny. Přesto ale potravinářský průmysl investuje ročně 600 milionů liber do reklamy založené na požitku ze sladkých, tučných jídel. Rozpočet na vzdělávání v oblasti zdraví naproti tomu čítá pouhé 2 miliony liber. Tato absurdní kombinace vzájemně si odporujících, neslučitelných trendů a nevyvážených sil mne vede k prohlášení, že britská potravinová kultura je poněkud, ne-li úplně, šílená. Výzvou je toto šílenství vyléčit.

Ekonomika - skutečná cena

Kdybychom zkombinovali ekonomiku zemědělství a veřejného zdraví, dostali bychom se k velmi rozdílným statistickým výsledkům. Slovo ekonomika pochází z řeckého *oikos*, což znamená „dům“, a *nomia*, označující „řízení“. Abychom byli schopni patřičně řídit „domácnost přírody“, museli bychom vyvinout zcela nový způsob účetnictví. Motivace zisku uplatněná na přírodu způsobila chronické vyčerpání půdy a nebezpečné využívání rostlinných i zvířecích zdrojů. Potřebujeme ekonomiku, která bude plně brát v úvahu skutečnou, vnitřní provázanost a hodnotu veškerých aspektů našeho životního prostředí. Například by měla zohledňovat, že lesy jsou nezbytným prostředím pro ptáky zvěr, mají neopakovatelný půvab, jsou zdrojem potravy i dřeva, ale také jsou životně důležité jako čističky ovzduší. Nechci zarytě popírat, že některé vědecké pokroky jsou hodnotné, *ale zároveň nesmíme popírat ani to, že naši planetu hluboce měníme, že měníme chemismus její biosféry a nevyhnutelně tedy i ten náš.*

Nesmírně křehká rovnováha naší planety se vytvářela skrze komplexní symbiotické vztahy po miliony let. Nic na Zemi by nemohlo být ani o trošku menší či větší, jinak by tu taková rozmanitost forem a funkcí nemohla nastat. James Lovelock, vlivný vědec a filozof, vypracoval teorii zvanou „Hypotéza Gaia“, která planetu pokládá za inteligentní organismus schopný samoregulace. Lovelock popisuje svůj zážitek Gaii takto:

Když jsem spatřil Gaiu, napadla mne ohromující myšlenka. Zemskou atmosféru tvoří neobyčejná a nestabilní směsice plynů, a přesto jsem věděl, že je její složení již po velmi dlouhou dobu konstantní. Je možné, že by život na zemi tuto atmosféru nejen vytvořil, ale zároveň ji reguloval a udržoval v konstantním složení přesně takovou, aby byla pro organizmy příznivá?³⁰

Popularita Hypotézy Gaia velmi vzrostla a přinesla mnoho pozitivních iniciativ. Ve své knize *Gaia: the Practical Science of Planetary Medicine* Lovelock volá po ozdravování Země:

Limity plynoucí z vědeckého redukcionismu se stávají stále zřetelnějšími. Patřičná opatření ovšem nemohou být učiněna, dokud vědci neuznají širší své nevědomosti ohledně Země.³¹

³⁰ James Lovelock, *Gaia: The Practical Science of Planetary Medicine*, Gaia Books,

³¹ Tamtéž.

Bývali to zemědělci, kdo pěstovali, udržovali a předávali intuitivní zkušenosti a hluboké znalosti symbiotických systémů Země. V dobách Babylónie se pro osevní cykly běžně využívala astronomie. Tento zvyk se ve světě zachoval pouze u domorodých kmenů a venkovských zemědělců. V roce 1924 se začalo s vývojem nového systému, který lze označit jediné za „planetární medicínu“. V širším povědomí je známý jako biodynamická metoda v zemědělství.

Počátky biodynamického zemědělství

První krok směrem k počátkům biodynamického zemědělství učinila skupinka farmářů z oblasti východního Německa, když se obrátili s žádostí o pomoc na dr. Rudolfa Steinera. Tito farmáři si všimli stále rozšířenější degenerace semen a mnoha kultivovaných rostlin. Steinerovou reakcí na tento podnět byl zemědělský kurz, který se konal v červnu roku 1924 v sídle hraběte a hraběnky Keyserlinckových v Koberwitz poblíž Breslau. Tyto přednášky byly zdrojem bio-dynamických metod v zemědělství.

Biodynamika byla v oblasti zemědělství zcela novým impulsem. Vznikla nezávisle a o trochu dříve než další evropská organická hnutí. Ačkoli biodynamika co do obdělávané plochy představuje pouze malou část dnešního farmaření, je celosvětovým hnutím, které je zastoupeno v oblastech tropického i mírného pásma. Podstata biodynamiky vychází z dobré, organické zemědělské praxe a zkušeností. Biodynamické zemědělství se snaží vycházet ze širšího kosmického kontextu a skrze to obrací svou pozornost ke zrakem nepostřehnutelným silám, jejichž podstata leží až za hranicemi viditelné přírody. Biodynamika nám pomáhá pochopit, proč je pro nás v současnosti organické zemědělství tak nezbytné.

Když se podařilo Rudolfa Steinera přesvědčit, aby veřejně přednesl své názory na zemědělství, jeho cílem bylo pokusit se ovlivnit a napravit všeobecně rozšířený jednostranný mechanistický pohled na přírodu, který byl ve 20. letech 20. století již pevně zakořeněn. Steiner naproti tomu spojoval zemi s kosmem a fyzický život s jeho duchovním původem a se silami, které pracují v půdě a rostlinách. Poukazoval na to, jak tyto síly stimulují procesy životně nezbytné pro zemědělství. Zdůrazňoval, že aby mohly tyto blahodárné vlivy plně fungovat, musí být půda dostatečně citlivá, čehož lze dosáhnout používáním přírodních, organických hnojiv tak, aby byly veškeré substance udržovány v mezích

života. Z tohoto důvodu se například přiznává veliká hodnota kravské mrvě, jako je tomu v Asii.

Organické i biodynamické hospodaření se tedy různými prostředky snaží zachovávat půdu živoucí a bohatou na organismy přirozeně a aktivně tvořící humus. Organické materiály, včetně kompostů skládajících se ze zbytků rostlin a zvířecího trusu, jsou půdě nejplodnější, pokud pocházejí z koloběhu života na té samé farmě, na níž se později také použijí. Takové materiály v sobě totiž nesou absorbovanou proměnu zemské i kosmické aktivity, která se na té konkrétní farmě odehrává. V biodynamice jde především o to, aby byla farma vnímána jako živoucí organismus, který si zachovává svou vlastní individualitu a je v podstatě mikrokosmem živé země. Vedlejší produkty zemědělských činností procházejí procesem transformace a chaosu, aby z nich následně vzešla substance a vitalita pro další sezónu.

Bere se také v potaz, že zdravé a produktivní hospodaření závisí na udržování přirozeného a rozmanitého prostředí. Měli bychom tudíž přírodě ponechat její vlastní prostor, a ne vše zamést a vyhladit, abychom maximalizovali prostor pro produkci. Posloužíme tak svým zájmům nejlépe. Lze to dělat na několika úrovních: záleží na posloupnosti, v jaké jsou plodiny pěstovány na tom, které

Biodynamické přípravy se skladují v kameninových brncích v rašeline

druhy lze pěstovat společně (což se až příliš často opomíjí), a v neposlední řadě i na promyšleném vytváření prostředí, kde by se mohla obnovit divoká příroda. Přestože řada farmářů vnímá ptáky i hmyz jako své nepřátele, biodynamika poukazuje na podstatné, byť neviditelné, procesy, které díky nim probíhají. Pokud se tyto přirozené procesy neodehrávají, pak může být - a už se tak i děje - život rostlin oslaben či ohrožen.

Kvůli konstruktivnější spolupráci s kosmickými silami, ale i pro posílení a zlepšení jejich působení se využívá některých speciálních přípravků,³² jež oživují půdu i komposty a podporují plodiny v různých etapách jejich růstu. Tyto „vitalizátory“ se používají proto, aby mohly rostliny růst vyváženým a zdravým způsobem. Souvisí to s polaritou mezi hydroxidem vápenatým a oxidem křemičitým (viz kap. 15). Naše potrava však rovněž musí obsahovat patřičně vyvážené planetární síly. V opačném případě budou podle Steinerja proteiny našeho těla rovněž v nerovnováze (a to zejména ty, které si tělo tvoří samo). Plodnost, která je známkou života a životních sil, se rovněž stává stále zřetelnějším problémem u rostlin, zvířat i lidí. Vyplývá to z nedostatečného porozumění životadárné dynamice. Biodynamické postupy jsou nesmírně důležité, neboť vitalita země stále klesá a můžeme jen žasnout nad tím, ke kolika dalším škodám od Steinerových přednášek v roce 1924 došlo.

Veškeré kosmické vlivy samozřejmě podléhají změnám rytmů, které vyplývají ze souhry a vzájemného působení slunce, měsíce a planet na pozadí souhvězdí zvěrokruhu. Alan Brockman, biodynamický farmář z Canterbury, vysvětluje:

Každá planeta má své vlastní silové pole. Může tak být v jistém čase viděna v kterékoli části zvěrokruhu. Země může být znázorněna jako obklopená sedmi silovými sférami, v nichž má každá fyzicky zřetelná planeta své vlastní, konkrétní hranice. Tyto sféry byly známy jako „krystalové sféry“ (jejich popis je přisuzován Ptolemaiovi). Steiner poukazoval na tvarově rozmanité listové spirály a jejich rozmístění kolem stonku neboli fylotaxi naznačující, na kterou konkrétní sílu rostlina reaguje. Znamená to, že rostliny a planety spolu zjevně souvisí, jak dobře věděli léčitelé jako Paracelsus či Culpeper.³³

Nezabýváme se zde pouhou prozaickou časomírou, ale specifickými, forma-

32 Biodynamické přípravky. Na půdu se dělají dva. Jeden je z kravského hnoje, který se nechává přes zimu zakopaný v kravském rohu, a pak se naředený a patřičně promíchaný rozpráší po polích. Druhý je z jemně drceného křemene, tentokrát zakopaného v kravském rohu přes léto. Slouží k zesílení účinků slunečního svitu - sladkosti, udržování kvality a životaschopnosti semen. Velkým plochám vyčerpané půdy v Austrálii značně prospěl první z těchto přípravků. Kompostování lze rovněž podpořit speciálními rostlinnými přípravky, které zesílí živé procesy. (Chemikálie jsou považovány za mrtvé, konečné produktv. související s procesy zhušťování.)

33 Osobní sdělení.

tivními vlivy, které nás tvoří a udržují naživu. Biodynamické postupy nám dovolují časovat konkrétní zemědělské činnosti, které pak můžeme vhodně použít u jednotlivých druhů plodin. Časování podle biodynamického kalendáře ve spojení s ostatními biodynamickými praktikami posiluje mnohé důležité aspekty související s kvalitou našich produktů. (Ovlivní se tím například obsah minerálů v plodinách.)

Tyto biodynamické metody vzbuzují širokou otázku týkající se vědomé práce lidí s méně viditelnými aspekty přírody. Jak jsme už viděli, v minulosti byly tyto aspekty vnímány ve spojení s elementálními bytostmi, jež byly prostředníky mezi duchovními silami a materiálním růstem. Steiner tvrdil, že i když nás duchovní síly v minulosti podporovaly, bude naše budoucnost stále více záviset jen na nás. Napojení na svět hvězd i svět elementálních bytostí nabývá na stále větší důležitosti. Biodynamika má jedinečnou schopnost vyvolat a prohloubit povědomí o existenci skryté přírody a zároveň se snažit o to, aby vývoj člověka, zvířat i rostlin mohl probíhat zdravě.

Noví vztah k farmaření a plodinám

Pokud zůstaneme v souladu s duchem přírody, bude se v naší činnosti zračit jak rozumnost, tak šetrnost přírody, která nikdy nic nenechává nazmar. Tento princip je jedním ze základních kamenů života lidstva?⁴

jedním z cílů biodynamického hnutí je, aby půda nebyla v osobním vlastnictví. Proto vznikly takzvané „land trusts“, fondy s půdou, které umožňují ji svěřovat těm, kteří tíhnou k zemědělství, ale nemohou si dovolit koupit vlastní pozemek. Rovněž existuje dost pozemků, které procházejí biodynamickou kultivací pod správou Camphillského hnutí.

Dalším podobně orientovaným hnutím je tzv. „komunitou podporované zemědělství“, jehož popularita postupně roste. V USA byli jeho průkopníky Trauger Groh a Hugh Ratcliffe. Základní princip je spojení potenciálních spotřebitelů, kteří se společně zavážou, že se budou dělit o náklady na produkty, které obdrží, včetně platů pro farmáře a ostatní pomocníky. Ideálně tento slib zahrnuje i dohodu, že se v případě neúrody budou rovněž dobrovolně podílet na ztrátě. Taková dohoda samozřejmě vyžaduje od skupiny, která čítá až sto členů, důvěru a ochotu se obětovat v případě neúspěchu. Aby mohlo podobné seskupení dobře fungovat, je nutné mít schopné a zkušené zemědělce. Existuje tu ovšem i pro- 34 Trauger Groh a Steve McFadden, „Farms of Tomorrow: Community Supported Farms“, v *Bio- dynamic Farming*, 1990.

stor pro tvořivost a rozmanitost. Spotřebitelé se tímto způsobem dostávají do velmi úzkého vztahu s půdou. Obvykle pomáhají se sklízni a mohou se zapojit i do míchání přípravků. Je to i skvělé vzdělávání pro děti.

Takzvaný „bedýnkový systém“, který vznikl v 80. letech, je příkladem dalšího vývojového trendu, jenž se stal velice populárním jak v organickém, tak biodynamickém hnutí. Toto schéma se zakládá na vyloučení veškerých prostředníků. Zákazníci si mohou vybrat velikost bedýnky, která jim vyhovuje, a za pár liber týdně ji dostanou až domů naplněnou sezónní zeleninou, obvykle s možností různých přídatků.

Biodynamické zemědělství podobně jako organické může být náročnější na práci, ale nezavrhl mechanizaci úplně. Vše je zkrátka otázkou využívání vhodné technologie. V Británii se nejrozsáhlejší biodynamické farmy nacházejí v komunitách Camphillského hnutí,³⁵ kde jsou obyvatelé v rámci vzdělávání zapojeni do farmaření, zahradničení, ale i do zpracovávání a výroby sýrů, čímž pomáhají zemědělcům se sezónními pracemi. V době, kdy jsem byla na Emerson College, se stávalo, že bylo až 200 studentů povoláno k výpomoci se sklízni brambor či k jiným pracovním úkolům, jako byla výroba přípravků. Byla to pro mne zábava a zároveň velice zajímavá zkušenost, a navíc výborná rozcvička s užitečným konečným produktem (mnohem lepší než chodit do posilovny!).

Farmářské trhy se po celé Británii značně rozrůstají, čímž přinášejí další užitečný příjem. Navíc díky zakládání družstev zemědělci zjistili, že mohou navzájem spolupracovat a dodávat si zásoby, což jim umožňuje vymanit se z neúnosného tlaku supermarketů. Další zemědělské projekty pro změnu zase potřebují podporu škol či dalších institucí, které jim mohou pomoci přivést zákazníky a zároveň začlenit farmu do systému vzdělávání.

³⁵ Camphillské hnutí škol a vesnic založil dr. Karl Konig. Jde o skupiny integrující osoby se vzdělávacími problémy, které společně na své půdě žijí a pracují podle ideálů antroposofie.